

УДК 347.633(477)

Журило Сергій Сергійович,

асистент кафедри цивільного та господарського права і процесу
Міжнародного гуманітарного університету

ДО ПИТАННЯ ПРО НЕОБХІДНІСТЬ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТАЄМНИЦІ УСИНОВЛЕННЯ В УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Важливу роль в суспільних відносинах відіграють інститути сімейного права, які направлені на регулювання питань щодо забезпечення охорони інтересів неповнолітніх дітей. Особливе місце серед них займає інститут усиновлення.

Останніми роками проблема сирітства в Україні набула значення національного масштабу і тому потребує уваги, відповідного реагування та вирішення з боку держави і суспільства. Зазначимо, що за даними Державного комітету статистики України кількість дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування з кожним роком збільшується. Причини, внаслідок яких діти втрачають батьківське піклування, поділяють на внутрішньосімейні та загальнодержавні.

До внутрішньосімейних відносять: передчасна смерть батьків чи їх тяжка хвороба, раннє або позашлюбне материнство і подальша відмова батьків (матерів) від своїх дітей, неналежне виконання батьками своїх обов'язків по вихованню дітей, відбування покарання у виді позбавлення волі, вживання батьками алкоголю та наркотичних речовин тощо. Загальнодержавними причинами є: серйозні економічні проблеми у сім'ї, скорочення віку населення, погіршення здоров'я населення, відсутність дієвих соціальних програм підтримки сімей, які опинилися у тяжких життєвих умовах тощо. Зазначені причини призводять до зростання кількості дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, що є гострою соціальною проблемою держави та суспільства, яка негативно впливає на їх фізичний, розумовий та духовний розвиток дітей. Таким чином, розвиток сімейних форм влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, які дають можливість дитині отримати виховання у родині грає важливу роль в захисті прав таких дітей.

Аналіз правовідносин, які виникають в результаті усиновлення, дають змогу вести мову про мож-

ливість створення справжніх сімейних відносин між усиновлювачем та усиновленим. Адже важко переоцінити важливість сімейного виховання дитини (особливо в перші роки життя), коли відбувається формування особистості. А тому усиновлення є формою виховання, що вигідно відрізняється від інших форм влаштування дітей, які залишилися без піклування батьків (таких як, наприклад, опіка та піклування, прийомна сім'я тощо). В цьому контексті актуальними є питання, пов'язані з таємницею усиновлення, її забезпеченням, охороною та наслідками розголошення. Зазначимо, що питання, пов'язані з усиновленням іноземцями повинно бути предметом окремого дослідження, тому в даній статті увага приділена усиновленню дітей-громадян України усиновлювачами-громадянами України.

Стан дослідження теми. Серед цивілістів, які приділяли увагу різним аспектам усиновлення, слід назвати М.М. Агаркова, С.М. Братуся, Я.Р. Веберса, Ю.С. Гамбарова, Н.Л. Дювернуа, І.В. Жилінкову, Л.М. Зілковську, Л.М. Зілковську, К.Д. Кавеліна, О.О. Красавчикова, М.С. Малєїна, Г.К. Матвєєва Д.І. Мейєра, В.І. Сінайського, Г.Ф. Шершеневича та ін.

Виклад основного матеріалу. Усиновленням є: 1) форма влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування, 2) юридичний факт, який породжує певні правові наслідки, взаємні права та обов'язки сторін, аналогічні тим, які мають місце при кровному спорідненні. Однак, до виникнення прав та обов'язків в повному обсязі у обох сторін такого процесу як усиновлення, виникає проблема збереження таємниці усиновлення. Ст. 226 Сімейного кодексу України (далі – СК України) передбачає, що особа має право на таємницю перебування на обліку тих, хто бажає усиновити дитину, пошуку дитини для усиновлення, подання заяви про усиновлення та її розгляду, рішення суду про усиновлення [1].

В літературі можна зустріти наступне визначення таємниці усиновлення: це спосіб обмеженого доступу до інформації, що містить дані про характер і зміст відомостей про усиновлення, порядок і способи їх приховування, а також підстави надання інформації про усиновлення та відповідальність за її незаконне розкриття [2].

Також законодавчо закріплено (ст. 228 СК України) забезпечення таємниці усиновлення, що передбачає наступне: а) особи, яким у зв'язку з виконанням службових обов'язків доступна інформація щодо усиновлення (перебування осіб, які бажають усиновити дитину, на обліку, пошук ними дитини для усиновлення, подання заяви про усиновлення, розгляд справи про усиновлення, здійснення нагляду за дотриманням прав усиновленої дитини тощо), а також інші особи, яким став відомий факт усиновлення, зобов'язані не розголошувати її, зокрема і тоді, коли усиновлення для самої дитини не є таємним; б) відомості про усиновлення видаються судом лише за згодою усиновлювача, крім випадків, коли такі відомості потрібні правоохоронним органам, суду у зв'язку з цивільною справою чи кримінальним провадженням; в) таємниця усиновлення забезпечується також такими способами: усиновлювач має право бути записаний матір'ю, батьком дитини; усиновлювач має право на зміну відомостей про місце народження та дату народження дитини; зміну прізвища, імені та побатькові особи, яка усиновлена; г) особи, які розголосили таємницю усиновлення, несуть відповідальність, встановлену законом [1].

Отже, ст. 168 Кримінального кодексу України (далі – КК України) передбачає, що розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) всупереч волі усиновителя (удочерителя) – карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк до двохсот сорока годин, або виправними роботами на строк до двох років; якщо ж розголошення вчинене службовою особою або працівником медичного закладу, яким відомості про усиновлення (удочеріння) стали відомі по службі чи по роботі, або якщо воно спричинило тяжкі наслідки, – карається штрафом до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого [3]. В даному випадку об'єктом злочину є інтереси сім'ї та дітей, яких було усиновлено (їх фізичний, психічний та соціальний розвиток).

Зазначимо, що кримінальна відповідальність за розголошення таємниці усиновлення настає

лише у разі, якщо воно відбулося всупереч волі усиновителя, тобто за відсутності його згоди. Ця ознака матиме місце як тоді, коли усиновитель знав про намір винної особи розголосити таємницю усиновлення і заперечував проти цього, так і тоді, коли йому не було відомо про намір винного, а винний, у свою чергу, не був поінформований про позицію усиновителя.

Суб'єктивна сторона такого злочину характеризується прямим умислом. Мотивація дій винного (користь, помста тощо) в даному випадку значення для кваліфікації не має.

Кваліфікуючими ознаками розглядуваного злочину є:

1) вчинення його службовою особою або працівником медичного закладу, яким відомості про усиновлення (удочеріння) стали відомі по службі чи по роботі;

2) спричинення ним тяжких наслідків. Підвищена суспільна небезпека розголошення таємниці усиновлення службовою особою або працівником медичного закладу, яким відомо про факт усиновлення внаслідок зайняття відповідної посади на роботі, обумовлюється тим, що цей злочин вчинюється особами, які зобов'язані зберігати факт усиновлення як службову чи професійну таємницю.

Зазначимо, що ступінь тяжкості наслідків розголошення таємниці усиновлення визначається в кожному конкретному випадку окремо. До таких наслідків відносять: стійкий розлад психічної діяльності, самогубство дитини чи її усиновителя, втечу і наступне зникнення дитини, які сталися внаслідок розголошення таємниці усиновлення. За наявності підстав дії, що спричинили тяжкі наслідки, мають одержувати самостійну правову оцінку і кваліфікуватися за сукупністю зі ст. 168 КК України.

Однак, з аналізу судової практики з цього питання видно, що судових рішень по притягненню до відповідальності за вказаною статтею у єдиному реєстрі судових рішень лише два – постановою Воловецького районного суду Закарпатської області від 17 квітня 2012 року по справі № 704/494/2012 звільнено Петрову М. від кримінальної відповідальності за ч. 1 ст. 168 КК України на підставі п. «г» ст. 1 Закону України «Про амністію» від 08.07.2011 року; ухвалою Луцького міськрайонного суду Волинської області від 15 жовтня 2013 року по справі № 161/15607/13-к кримінальне провадження № 12013020010002047 відносно Дідко П. закрито та звільнено його від кримінальної відповідальності, за вчинення правопорушення, передбаченого ст. 168 ч. 1 КК України, на підставі ч. 1 п. 1 ст. 49 КК України (зі сплину строку давності) [4; 5].

Отже, розголошення таємниці усиновлення полягає в повідомленні будь-якої особи в усній чи письмовій формі про факт усиновлення когось, а також у повідомленні усиновленому про те, що його батьки є усиновлювачами.

З прийняттям рішення про усиновлення припиняються батьківські правовідносини з батьками і виникають подібні правовідносини між усиновителем і усиновленим. З моменту набрання законної сили рішенням суду про усиновлення припиняються реально існуючі та засвідчені в установленому порядку батьківські права й обов'язки.

Серед умов, що забезпечують таємницю усиновлення, важливе значення надається нормам, що передбачають порядок реєстрації усиновлення. Реєстрація усиновлення – це складна процедура, що супроводжується низкою документів. Враховуючи особливу складність реєстрації усиновлення та необхідність забезпечення таємниці усиновлення, закон поклав його реєстрацію на спеціальні органи (ВДРАЦСи). Правостворююче значення має рішення про усиновлення, яке набрало законної сили, в результаті чого між усиновлювачем та усиновленим виникають права і обов'язки. Запис і свідоцтво про народження лише підтверджують цей факт.

Всі заходи, спрямовані на забезпечення таємниці умовно можна поділити на заходи процесуального і матеріального характеру. Серед останніх законодавець виділяє: запис усиновителів як батьків усиновленої дитини (ст. 229 СК України); зміну дати і місця народження усиновленої дитини (ст. 230 СК України), а також зміну прізвища, імені та побатькові особи, яка усиновлена (ст. 231 СК України).

Отже, ч. 1 ст. 230 СК України передбачає можливість виявлення бажання особою, яка подала заяву про усиновлення, змінити відомості про місце народження та дату народження дитини, що має на меті забезпечення таємниці усиновлення. Разом з тим, зміна дати народження дитини не може бути змінена більше ніж на шість місяців, що передбачено ч. 2 ст. 230 СК України. Наприклад, якщо усиновителі постійно проживають в одній місцевості, і у них немає можливості виїхати в інше місце на певний час, зміна дати народження дитини допоможе їм створити видимість кровного зв'язку між усиновителями і усиновленою дитиною, переконавши в цьому оточуючих. Зміна дати народження буває необхідною, якщо усиновителька імітує вагітність і пологи або якщо в сім'ї усиновлювачів є дитина, дата народження якої відрізняється від дати народження усиновленої дитини менше ніж на дев'ять-десять місяців.

Зазначимо, що зміна дати народження має практичне значення не стільки в момент усиновлення, скільки згодом. Нова дата вплине на ряд

прав і обов'язків усиновленої дитини, коли вона досягне повноліття. Зокрема, це може вплинути на пенсійні права дитини, військовий обов'язок тощо.

Крім зміни дати народження дитини може бути змінено і місце її народження, що також покликало забезпечити збереження таємниці усиновлення. Наприклад, усиновлена дитина могла народитися в місці, де усиновителі ніколи не проживали. Суд задовольняє прохання усиновителів про зміну місця усиновлення, якщо усиновителі представляють досить переконливі аргументи на користь необхідності такої зміни. Зокрема, до таких обставин відносять ситуації, пов'язані з імітацією вагітності.

Таким чином, зміна дати і місця народження усиновленої дитини можлива лише у виняткових випадках, коли без такої зміни не можна забезпечити таємницю усиновлення.

Ще однією мірою, покликаною забезпечити збереження таємниці усиновлення, є запис усиновителів як батьків усиновленої дитини (ст. 229 СК України). Так, ч. 1 ст. 229 СК України містить правило, відповідно до якого особа, яка подала заяву про усиновлення, може виявити бажання бути записаною у Книзі реєстрації народжень матір'ю, батьком дитини або повнолітньої особи. У цьому випадку в книзі запису народжень робиться новий запис і на дитину видається нове свідоцтво про народження, в якому усиновлювачі записуються як батьки дитини. Підставою для запису усиновителів батьками дитини може бути така ситуація, коли усиновителі хочуть створити у дитини і всіх оточуючих уявлення про те, що вони виховують рідну дитину. У зв'язку з таким записом виникає, як правило, необхідність провести й інші зміни в даних про дитину. Зокрема, доводиться змінити прізвище (воно повинно бути однаковим як у дитини, так і у усиновителя), по-батькові (так як воно визначається у дитини по імені особи, записаної батьком), а іноді і дату, місце народження дитини. Разом з тим, вказана стаття СК України передбачає необхідність надання згоди усиновленою дитиною на записання усиновлювачів батьками за умови якщо така дитина досягла віку семи років.

Таємницю усиновлення дитини відносять до сфери недоторканності приватного життя, сімейної чи особистої таємниці, які гарантуються Конституцією України. Тому коли мова йде про розголошення таємниці усиновлення, то мається на увазі насамперед посягання на конституційну норму, яка охороняє приватне життя. Відповідальні посадові особи, суддя та інші громадяни, що розголосили таємницю усиновлення проти волі усиновителя, можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності. Проблема в даному випадку полягає в тому, що в законі не визначено зміст та-

ємниці усиновлення, за розголошення якої можна притягнути до відповідальності. Тому очевидно, що законодавство потребує доопрацювання в частині визначення приблизного переліку відомостей, які можуть становити зміст таємниці усиновлення.

Зазначимо, що доцільність норм, що забезпечують таємницю усиновлення, підтвердилася в процесі їх багаторічного застосування. Тривалий характер переважної більшості шлюбних та сімейних правовідносин має враховуватися і в нормах про таємницю усиновлення. Вони повинні захищати інтереси як усиновителя, так і усиновленого протягом усього життя. Приймаючи в сім'ю дитину в якості рідного сина або дочки, усиновителі прагнуть, щоб ніхто, а в першу чергу усиновлений, не знав, що усиновителі не є його справжніми батьками. Очевидно, що коли усиновлюється дитина

старшого віку, яка знає та/або пам'ятає своїх батьків, питання про збереження таємниці усиновлення не виникає. Навпаки, в тих випадках, коли усиновлюється маленька дитина або дитина, яка не пам'ятає своїх батьків, їй можна сказати, що особи, в сім'ю яких вона потрапила, є її справжніми батьками.

На нашу думку, таємниця усиновлення сприяє створенню найбільш наближених до родинних відносин між усиновлювачем та усиновленим, стабільності усиновлення, полегшує виховання дитини.

Висновок. Таким чином, таємниця усиновлення необхідна для нормального існування сім'ї, гармонійного розвитку усиновленого підлітка, збереження спокою осіб, які не є кровними родичами, що говорить про необхідність забезпечення таємниці усиновлення на рівні держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сімейний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 21-22. – Ст. 135.
2. Прудникова Л.Б. Усыновление (удочерение) детей гражданами Российской Федерации, иностранными лицами, лицами без гражданства : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. / Л.Б. Прудникова. – Ростов-на-Дону, 2004. – 20 с.
3. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 р. (із змінами та доповн.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
4. Постанова Воловецького районного суду Закарпатської області від 17 квітня 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/24135026>
5. Ухвала Луцького міськрайонного суду Волинської області від 15 жовтня 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/34149781>

Журило Сергій Сергійович

ДО ПИТАННЯ ПРО НЕОБХІДНІСТЬ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТАЄМНИЦІ УСИНОВЛЕННЯ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена розгляду: поняття таємниці усиновлення; заходів, які забезпечують збереження таємниці усиновлення; наслідків розголошення таємниці усиновлення. Також розглядаються питання, пов'язані із відповідальністю за розголошення таємниці усиновлення.

Ключові слова: усиновлення, таємниця усиновлення, усиновитель, усиновлений, дитина.

Журило Сергей Сергеевич

К ВОПРОСУ О НЕОБХОДИМОСТИ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ТАЙНЫ УСЫНОВЛЕНИЯ В УКРАИНЕ

Статья посвящена рассмотрению: понятия тайны усыновления; мероприятий, обеспечивающих сохранение тайны усыновления; последствий разглашения тайны усыновления. Также рассматриваются вопросы, связанные с ответственностью за разглашение тайны усыновления.

Ключевые слова: усыновление, тайна усыновления, усыновитель, усыновленный, ребенок.

Zhurylo Serhii Serhiiiovych

ON THE NEED FOR SUPPORT SECRET ADOPTION IN UKRAINE

The aims of the article are: to gain a better understanding of the concept such as the secret of adoption; look into different ways of ensuring the secret of adoption as well as consequences of divulgence of the secret of adoption. Also, issues related to taking the responsibility for divulgence of the secret of adoption are to be taken in consideration.

Key words: adoption, secret of adoption, adopter, child, adoptee.